

УДК 159.9:355.133.4

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-1-22>

ПРОБЛЕМА ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЗАРУБІЖНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Філоненко Володимир Миколайович,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0003-2662-1705

У статті представлено аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення психологічних проблем, пов'язаних із комбатантами, що вчинили злочини, поданих у зарубіжних наукових розвідках. Ідеться про військовослужбовців, які брали участь у військових операціях у лавах збройних сил Великої Британії та Сполучених Штатів Америки. Визначено найбільш характерні чинники, що впливають на криміналізацію цих осіб. Серед таких чинників – вік найбільшої кримінальної активності засуджених, наявність у них кримінального досвіду до виконання військового обов'язку, наявність близьких родичів із протиправним способом життя, життєва невлаштованість після проходження військової служби, наявність посттравматичного стресового розладу, складнощі у процесі соціальної адаптації, уживання алкогольних напоїв і психоактивних речовин. До чинників, що сприяють скоєнню злочинів досліджуваних, віднесено також низький рівень їхнього інтелекту. Частина досліджуваних військових після вчинення протиправних кримінально караних діянь під час проходження служби відбували покарання в пенітенціарних установах, а після звільнення знов направлялися до військових частин для подальшого виконання військового обов'язку. Визначено проміжок часу від звільнення ветеранів із військової служби до скоєння ними злочину. Також виявлено, що найбільш характерним типом злочинів, які вчиняли колишні військовослужбовці, є корисливі. Показано, що до вчинення насильницьких злочинів такі особи вдаються нечасто, ще рідше ними скоюються злочини проти сексуальної недоторканості людини. Практично в усіх дослідженнях відзначаються складнощі та проблеми цієї категорії досліджуваних у процесах їх реадaptaції та психологічної реабілітації після участі в бойових діях і звільнення з військової служби.

Ключові слова: комбатанти, ветерани військової служби, військовослужбовці, які мають бойовий досвід, учасники бойових дій, злочини військовослужбовців, психологічна реабілітація військовослужбовців.

Filonenko Volodymyr. The problem of delinquent behavior of servicemen in foreign psychological research

The paper presents an analysis of theoretical and methodological approaches to the study of psychological problems associated with combatants who have committed crimes, presented in foreign scientific research. We are talking about military personnel who participated in military operations in the ranks of the armed forces of Great Britain and the United States. The most characteristic factors influencing the criminalization of these individuals are identified. Among such factors are the age of greatest criminal activity of convicts, the presence of criminal experience in performing military duty, the presence of close relatives with an illegal lifestyle, unsettled life after military service, the presence of post-traumatic stress disorder, difficulties in the process of social adaptation, consumption of alcoholic beverages and psychoactive substances. Factors contributing to the commission of crimes by the subjects also included their low level of intelligence. Some of the military personnel under study, after committing illegal criminal acts during their service, served their sentences in penitentiary institutions, and after dismissal they were again sent to military units for further performance of military duty. The period of time from the discharge of veterans from military service until they commit a crime has been determined. It was also revealed that the most typical type of crimes committed by former military personnel are mercenary ones. It has been shown that such persons rarely resort to committing violent crimes, and even less often do they commit crimes against a person's sexual integrity. Almost all studies note the difficulties and problems of this category of those studied in the processes of their readaptation and psychological rehabilitation after participation in hostilities and discharge from military service.

Key words: combatants, military veterans, military personnel with combat experience, crimes by military personnel, psychological rehabilitation of military personnel.

Вступ

В умовах відкритої збройної агресії проти України вивчення аспектів впливу бойових екстремальних чинників на військовослужбовців, що безпосередньо беруть участь у бойових діях, набуває особливого значення. За таких умов актуалізуються дослідження чинників, що є найбільш руйнівними для особистості, що має важкий бойовий досвід. Життя військовослужбовців, що були учасниками воєнних подій, часто зазнає різких негативних змін.

Методи та дослідження

Основним методом для отримання матеріалів і результатів є добір і узагальнення інформації, її теоретичний аналіз і синтез, критичне осмислення, зіставлення та порівняння та подальше формулювання основних висновків за темою дослідження.

Результати

Основним завданням збройних сил будь-якої держави є охорона її суверенітету та захист від актів агресії як з боку інших держав, так і в її межах від різних небезпек (наприклад, діяльності терористичних формувань тощо). Створення, підтримка та використання збройних сил є правом держави, що дає їй змогу залишатися незалежною та реалізовувати свої національні інтереси. Армія як інститут держави з'явилася практично разом із виникненням перших держав світу. Тоді ж виникла перша необхідність правового регулювання відповідальності осіб, що перебувають на військовій службі, за військові кримінальні правопорушення [1, с. 103].

Понад 160 000 британських регулярних і резервних сил було розгорнуто в Іраку й Афганістані. У засобах масової інформації було багато розповідей про виклики, з якими стикаються ці люди під час повернення до цивільного життя, зокрема і проблеми, пов'язані із житлом, психічним здоров'ям, працевлаштуванням, розривом стосунків і зловживанням психоактивними речовинами, а також з агресією, насильницькими злочинами й ув'язненням [2; 3].

Практично після кожної більш-менш великої війни проводяться дослідження щодо підтвердження гіпотези про те, що залучення до військової служби створює тенденцію до злочинності серед чоловіків, які служили у збройних силах, після їх повернення до цивільного життя. У деяких випадках літературні твори та фільми популяризують думку про те, що виконання військового обов'язку сприяє росту злочинності та кількості правопорушень серед солдатів, що брали участь у війнах. Окрім того, у засобах масової інформації з'являється багато повідомлень з натяками на те, що між виконуваним військовим обов'язком з участю в бойових діях і порушеннями закону наявні деякі взаємозв'язки.

Зарубіжні науковці здебільшого проводили дослідження щодо вивчення колишніх військовослужбовців, які відбували покарання за скоєння злочинів після виконання військового обов'язку. Уолтер А. Лунден досліджував засуджених комбатантів, які перебували у виправних установах у декількох в'язницях США. Одним з основних було питання встановлення наявності взаємозв'язку між проходженням військової служби засудженими та скоєнням ними злочину. Третина ув'язнених у цих установах виконання покарань проходили до засудження військову службу. Майнові злочини в основному вчиняли засуджені молодого віку. Як зауважує автор, ці люди скоїли свої злочини не тому, що були ветеранами, які виконували військовий обов'язок. Основним визначальним чинником скоєння цими особами злочинів автор убачає їхній молодий вік, у середньому 23,8 років. Середній вік цих чоловіків був приблизно на шість років менше, ніж у всіх ветеранів. Багато дослідників наголошують на подібних даних щодо віку найвищої злочинної активності злочинців [4, с. 139].

Отже, вік як вибіркового елемент виявляється більш важливим чинником скоєння злочину, ніж служба у збройних силах і наявність бойового досвіду. Автор доходить висновку, що ці ж самі чоловіки, через те, що вони були молодими людьми, імовірно, учинили б злочини навіть якби вони ніколи не були військовими [5, с. 767].

Наведені дані також показують, що 70% військовослужбовців, поміщених до установ виконання покарань, перебували в конфлікті із законом до служби в армії. Це означає, що майже три

чверті цих колишніх ув'язнених мали відповідний «послужний список» ще до того, як вступили на службу. Також виявляється, що після звільнення з лав збройних сил ці люди повернулися до своїх старих звичок мирного часу – «суперечки із законом» Також важливо зазначити, що під час проходження військової служби частина чоловіків була відправлена до пенітенціарних установ і після умовно-дострокового звільнення продовжила служити у військових частинах. Отже, майже у трьох чвертях випадків не військова служба змусила цих чоловіків учинити злочини після звільнення, а спосіб життя, який вони вели перед війною. Їхня модель поведінки була фіксованою до того, як вони одягнули форму. Це виступає важливим чинником, який пересічна людина не помічає та робить поспішні висновки щодо злочинів військовослужбовців [6].

Серед злочинів, учинених чоловіками, 75% були безпосередньо пов'язані із власністю, тоді як злочинів, які стосуються статевої недоторканості, було лише 8%. Приблизно третина (34,5%) чоловіків були засуджені повторно. Проміжок часу між злочинами становив у середньому один рік і шість місяців. Також 16,8% ув'язнених мали кровних родичів у виправній установі, де проводилося дослідження. Майже половина серед досліджуваних мали невисокий показник IQ – 90 балів і нижче.

Цілком природно припустити, що люди в уніформі є специфічною групою, але варто пам'ятати, що статистичний зріз будь-якої сукупності даних може виявитися не кращим і не гіршим за дані в інших групах.

У результаті дослідження впливу участі американських армійців у військових конфліктах упродовж кількох років, починаючи із 2000 р., можна зазначити роботи, у яких вивчається вплив війни на психологічне функціонування, зосереджені в основному на клінічних результатах, як-от посттравматичний стресовий розлад, тривога та депресія [7–9].

Проте зростання кількості досліджень у Сполучених Штатах показує зв'язок між бойовим впливом і подальшим посиленням агресії, антисоціальною та злочинною поведінкою [10].

Цікаво, що серед загальної кількості англійських і валлійських ув'язнених 9,1% служили у збройних силах. І хоча колишні військовослужбовці мають схильність до вчинення протиправних діянь, є малоімовірним, що вони потраплять у в'язницю саме за насильницькі та сексуальні злочини [11].

Однак така одновимірна статистика не пояснює, чому ці люди потрапляють до в'язниці. Узагальнена думка про те, що це пов'язано з їхнім досвідом під час військової служби, не враховує той факт, що службовців до лав збройних сил набирають з територій соціальної депривації та з регіонів із високим рівнем злочинності. Усе це пов'язано з майбутніми правопорушеннями, незалежно від будь-якого впливу військової служби. Однак є дослідження, які показують, що багато з тих, хто залишив службу, почуваються добре та дотримуються правослужняної поведінки після звільнення [12; 13].

У результаті аналізу американських і британських досліджень можна виділити три основні групи вразливих людей, характеристики яких частково збігаються: особи з дуже неблагополучного середовища, які брали участь у злочинах до того, як вступити на службу; ті, хто зазнав труднощів у військах, як-от проблеми із психічним здоров'ям або фізичні травми, що призвели до дострокового звільнення; і ті, хто мав успішну кар'єру у збройних силах, але мав труднощі з адаптацією до цивільного життя. Більшість висновків досліджень підкреслюють роль алкоголю, соціальної ізоляції та фінансових проблем у правопорушеннях. І хоча посттравматичний стресовий розлад є проблемою для деяких людей, які служили в армії (2–7%, залежно від бойової ролі та штатного або резервного статусу), усе ж таки алкоголь є більшою проблемою під час служби та після неї. Дослідники також звертають увагу на відносно тривалі періоди часу між звільненням із служби та вчиненням правопорушення в невеликій вибірці досліджуваних, що знову порушує питання про причинно-наслідковий зв'язок між службою та серйозним правопорушенням [14].

Проведене широкомасштабне вивчення понад 13 000 військовослужбовців Великобританії з усіма записами про судимості як до, так і після військової служби виявило багато цікавих результатів. Авторами розглянуто відносний вплив чинників у передвоєнному житті, проходження служби й участі в бойових діях, психічного здоров'я після служби та зловживання психоактивними речовинами щодо будь-яких засуджень і насильницької поведінки, про які повідомляють комбатанти. Установлено, що колишні військовослужбовці, досліджувані у в'язницях, становлять лише невелику частку тих, хто скоїв злочини. Проблеми, пов'язані з відхильною поведінкою колишнього військовослужбовця, стосуються не тільки кримінальних засуджень і ув'язнення, але й насильницької й антисоціальної поведінки, яка не призводить до засудження [6; 15].

Велика увага в роботах приділяється ставленню самих засуджених, а також представників тюремної адміністрації до припущення, що військова служба є предиктором злочинної поведінки. Чотири опитані наглядачі в'язниці впевнені, що виконання військового обов'язку не було причиною протиправної поведінки засуджених. Один із них вважає, що сімейні негаразди та непорозуміння з коханими були найбільш впливовими чинниками, які сприяли злочинним учинкам ув'язнених [5, с. 768].

Висновки. Отже, більшість авторів доходять висновку, що потраплянню колишніх військовослужбовців до системи кримінального правосуддя сприяють багато чинників. Але потрібні дані про відносний внесок нещасних випадків до служби, військового досвіду та життя після служби. Такі дані мають вирішальне значення – по-перше, тому що будь-які втручання мають ґрунтуватися на розумінні чинників ризику та критичних шляхів функціонування, а по-друге, це деякою мірою залежить від загальної політики держави у вирішенні питань реінтеграції колишніх військовослужбовців, що мають бойовий досвід. Суспільство зобов'язане відшкодувати будь-які травми чи недоліки, які виникли внаслідок військової служби (але не ті, що є наслідком чинників, вплив яких почався до служби), і, по-друге, має бути винагорода за конкретні наслідки військової служби, тобто вищий обов'язок покладається на тих, хто був готовий пожертвувати своїм життям на службі своїй країні. Заходи щодо адаптації осіб, що брали участь у військових діях і мають бойовий досвід, профілактика негативних психічних станів військовослужбовців і психологічна реабілітація мають бути різноплановими, за участі широкого кола спеціалістів як державного, так і приватного секторів.

Література:

1. Кулькіна Я.С. Порівняльна характеристика військових злочинів в Україні та зарубіжних країнах (на прикладі ст. 414 КК України). *Форум права*. 2016. № 5. С. 103–109. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2016_5_19.pdf (дата звернення: 15.02.2021).
2. James E. Why are so many former soldiers in prison? *Guardian*. 2010. URL: www.guardian.co.uk/society/2010/feb/09/erwin-james-soldiers-prison.
3. Shay J. *Achilles in Vietnam: Combat and the undoing of character*. New York : Scribner, 1994.
4. Кримінологія : навчальний посібник-практикум (для здобувачів вищої освіти, що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність») / С.А. Шалгунова та ін. ; за заг. ред. С.А. Шалгунової. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 332 с.
5. Lunden W.A. Military service and criminality. *J. Crim. L. Criminology & Police Sci.* 1951. № 42. P. 766–773.
6. Moral injury in UK armed forces veterans: a qualitative study / V. Williamson et al. *Eur J Psychotraumatol*. 2019. № 10 (1). DOI: 10.1080/20008198.2018.1562842.
7. What are the consequences of deployment to Iraq and Afghanistan on the mental health of the UK armed forces? A cohort study / N.T. Fear et al. *Lancet*. 2010. № 375. P. 1783–97.
8. The prevalence of common mental disorders and PTSD in the UK military: using data from a clinical interview-based study / A. Iversen et al. *BMC Psychiatry*. 2009. № 9. P. 68.
9. Some problems associated with war experience in men of the Vietnam generation / T. Yager et al. *Archives of General Psychiatry*. 1984. № 41. P. 327–333. DOI: 10.1001/archpsyc.1984.01790150017003.
10. Incarceration and veterans of the first gulf war / D.W. Black et al. *Military Med*. 2005. № 170. P. 612–8.

11. NAPO. Armed forces and the criminal justice system. 2009. URL: [www.lifechangeuk.com/_webedit/uploaded-files/All%20Files/Veterans%20Case%20Studies%202009%20\(2\)](http://www.lifechangeuk.com/_webedit/uploaded-files/All%20Files/Veterans%20Case%20Studies%202009%20(2)) (дата звернення: 03.02.2022).
12. Johnstone J. Social class, social areas and delinquency. *Sociol Soc Res*. 1978. № 63. P. 49–72.
13. What happens to British veterans when they leave the armed forces? / A. Iversen et al. *Eur J Public Health*. 2005. № 15. P. 175–84.
14. Howard League for Penal Reform. Inquiry into former Armed Service personnel in prison. 2011. URL: <https://howardleague.org/publications/report-of-the-inquiry-into-former-armed-service-personnel-in-prison-2/> (дата звернення: 05.02.2022).
15. The impact of trauma exposure and moral injury on UK military veterans: a qualitative study / V. Williamson et al. *European Journal of Psychotraumatology*. 2020. № 11 (1). DOI: 10.1080/20008198.2019.1704554.